

ТЕЛЕРАДИОКОМПАНИЯ МОЛИЯВИЙ ҲОЛАТИНИ ПРОГНОЗЛАШТИРИШ ВА ТАҲЛИЛ ҚИЛИШНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ МАСАЛАЛАРИ

Махсудов Бегматжон Юлдашалаевич -
ТДИУ “Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси доценти, и.ф.д.
Маннапова Раъно Аббасовна -
ТМИ “Бюджет ҳисоби ва ғазначилик иши”
кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Телерадиоканалларнинг молиявий ҳолати таҳлилини такомиллаштиришда ҳозирги кун талаби ва соҳа фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари, яъни телемахсулотни сотиш ва прокатга бериш, телеқурилмаларни ижарага бериш, эфир вақтидан тижорат мақсадида фойдаланиш кабилар эътиборга олиниши лозим. Шунингдек, пул оқими ва фойдани шакллантириш ҳамда уларни ишлатилишидаги ўзига хос хусусиятлар ҳам назардан четда қолмаслиги керак.

Калит сўзлар: молия, таҳлил, телерадиокомпания, бухгалтерия ҳисоби, баҳо, пул оқимлари, фойда ва зарарлар.

Аннотация: При совершенствовании анализа финансового положения телеканалов необходимо обращать внимание на особенности текущего спроса и сферы деятельности, то есть на продажу и прокат телевизионной продукции, прокат телевизионных категорий, использование эфирного времени в коммерческих целях и т.д. Также не следует упускать из виду формирование денежного потока и прибыли, а также особенности их использования.

Ключевые слова: финансы, анализ, телевидение, Бухгалтерский учет, оценка, денежный поток, прибыль и убыток.

Annotation: In improving the analysis of the financial situation of TV channels, it is necessary to pay attention to the peculiarities of the current demand and sphere of activity, that is, the sale and rental of TV products, the rental of TV categories, the use of airtime for commercial purposes, etc. Also, the formation of cash flow and profit, as well as the peculiarities in their use, should not be overlooked.

Keywords: Finance, analysis, television, accounting, valuation, cash flow, profit and loss.

Мамлакатимизда бошқа соҳалар каби телерадио соҳасида ҳам ислохотлар фаол амалга оширилмоқда. Ўтган қисқа вақт ичида оммавий ахборот воситалари, хусусан, телерадиони ривожлантириш борасида салмоқли ишлар амалга оширилди. Ўзбекистон республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида ушбу масалага тўхталиб, қуйидагиларни таъкидлаган: “...Бундан кейин ҳам “тўртинчи ҳокимият” вакилларининг эркин ва холис фаолият юритишлари, мамлакатимизда амалга оширилаётган жадал ислохотларни халқимиз ва халқаро ҳамжамият учун очиқ-ойдин ёритишлари учун барча шарт-шароитларни яратамиз”[1]. Бу эса мазкур соҳада ҳам молиявий-хўжалик фаолиятни бошқаришнинг самарали усулларида фойдаланишни тақозо этади. Бусиз барқарор ижодий-иқтисодий фаолиятга эришиш ва телерадиоканалларни ривожлантириш мумкин эмас.

Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясида молиявий режалаштириш ва бошқарув механизмини асосий объекти бўлиб, қисман ўз фаолияти натижасида ишлаб топиладиган ва асосан давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар ҳисобланади. Шу боисдан, бюджетдан молиялаштиришни нафақат эфирга узатиш ҳажми билан, балки иқтисодий ва молиявий фаолият кўрсаткичлари (даромад, ҳаражат, фой-

да) билан чамбарчас боғлаш зарурати пайдо бўлади.

Ҳозирги кунда давлат телерадиоканаллари молиявий барқарорликка эга эмас, хусусий каналларда ҳам молиявий қийинчиликлар мавжуд. Мазкур муаммоларни ечишда уларнинг молиявий ҳолатини таҳлилини такомиллаштириш катта аҳамият касб этади.

Телерадио соҳасининг беқарор молиявий ҳолати телемахсулот ишлаб чиқаришдаги технологик интизом бўлган талабни пасайиши, қурилмалардан фойдаланишда ўрнатилган талабларга риоя этилмаслик ва илғор телерадио қурилмалар харид қилиш имкониятига эга бўлмасликка олиб келади.

Телерадиоканалларнинг молиявий ҳолати таҳлилини такомиллаштиришда ҳозирги кун талаби ва соҳа фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари, яъни телемахсулотни сотиш ва прокатга бериш, телеқурилмаларни ижарага бериш, эфир вақтидан тижорат мақсадида фойдаланиш кабилар эътиборга олиниши лозим. Шунингдек, пул оқими ва фойдани шакллантириш ҳамда уларни ишлатилишидаги ўзига хос хусусиятлар ҳам назардан четда қолмаслиги керак.

Телерадио соҳаси техник жиҳатдан мураккаб, капитал ва илмга талаб юқори соҳа ҳисобланади. Шунингдек, шахсларни ижодий потенциалига асосланиб фаолият олиб боради.

Шу боисдан, мазкур соҳага бозор муносабатларини тўлиқ жорий этиш юқоридаги хусусиятларни ҳисобга оладиган молиявий таҳлил методикасини ишлаб чиқишни тақозо этмоқда.

Турли мулкчилик шаклидаги корхоналар жорий (ретроспектив) ва истиқбол молиявий таҳлили методологияси ва методикасини такомиллаштиришда иқтисодчи олимлардан В.Г.Артеменко, М.И.Баканов, И.Т.Балабанов, А.С.Бернштейн, Л.В.Донцова, О.В.Ефимова, А.П.Ковалев, В.В.Ковалев, М.Н.Крейнина, В.И.Майданчик, Е.В.Негашев, Н.А.Никифорова, М.Ф.Овсийчук, В.Ф.Палий, М.Қ.Пардаев, В.П.Привалов, И.Поклад, М.Рахимов, В.М.Родионова, Р.С.Сайфулин, Л.Б.Сидельникова, Б.А.Хасанов, А.Д.Шеремет, А.Х.Шоалимов ва бошқалар катта ҳисса қўшган.

Бироқ, корхоналар молиявий ҳолатини кўп вариантли диагностика қилиш методикаси яратилганлигига қарамасдан, унда жорий ва истиқбол таҳлилинини бирлаштирувчи комплекс ёндашув мавжуд эмас. Шунингдек, жорий ва истиқболдаги молиявий ҳолатни акс эттирувчи кўрсаткичлар тизими эса телерадио соҳасини ижодий-ишлаб чиқаришидаги ўзига хос хусусиятларини инобатга олмайди. Бу эса оқибатда самарали бошқарув қарорлари қабул қилинмаслигига сабаб бўлмоқда.

Ушбу тадқиқотнинг мақсади телерадиокомпаниядаги иқтисодий таҳлилнинг мавжуд тизимини ўрганиш, прогноз бухгалтерия ҳисоботи асосида уни банкротлик ҳолатини диагностика қилишга имкон берувчи прогнозлаштириладиган кўрсаткичлар таҳлилинини методикасини илмий асослашдан иборатдир.

Ўзбекистон Миллий телерадио компанияси (МТРК) ишлаб чиқариш – ижодий уюшмаси бўлиб, унда ижодий жараён ишлаб чиқаришнинг бошланиши ва асосини ташкил қилади. Ҳаммамизга маълумки бирон бир маҳсулот (товарлар, халқ истеъмоли, коммунал хизматлар, маънавият, таълим ва маданиятга оид хизматлар)дан фойдаланишдан олинadиган ижтимоий самарага маълум бир вақтдан сўнг эришилади. Телевиденияни ижтимоий самарасига эса тезкор, аниқ бир ҳудуд миқёсида ва энг муҳими оммавий равишда эришилади.

Шундай қилиб, оммавий ахборот воситалари, хусусан, телевидениени энг муҳим функцияси маълум бир ахборотни жамият билан оммавий ахборот воситалари ўртасидаги ўзаро алоқа жараёни орқали истеъмолчига етказишдан иборатдир.

Телевиденияни якуний маҳсулоти телемаҳсулот (кўрсатув, дастур, реклама роликлар, видеофильм ва ҳ.з.), эфир имконияти (вақти) жумладан, тижорат мақсадида фойдаланиладиган эфир вақти (реклама қилиш, буюртмалар

телемаҳсулотни прокатга бериш ва ҳ.к.) ҳисобланади. Телемаҳсулот - инсонларни маънавий-эстетик эҳтиёжини қондириш учун мўлжалланган ва ўзида ижод ишланмалари ҳамда уларни техник жиҳатдан намоён этилишини мужассамлаштирган санъат маҳсулотидир.

Давлат телерадиокомпанияси беғараз молиявий ресурслар (бюджетдан молиялаштириш) билан таъминланганлиги сабабли мазкур маблағлардан самарали фойдаланишини таҳлил қилишга эҳтиёж бўлмаган ва телерадиокомпания қатъий молиявий рамкага (лимитлар) солинган эди. Шу боисдан, компания маблағлардан фойдаланишда рационал таркиб ва тартибни танлаш имкониятига эга эмас эди.

Мамлакатимизда Телерадиокомпания фаолиятини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 27 декабрдаги ПҚ-245-сонли "Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси фаолиятини ташкил этиш бўйича тадбирлар ҳақида"ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 14 февралдаги 23-сонли "Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг ҳудудий бўлинмалари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори ва яна кўплаб фармон ҳамда қарорлар қабул қилинди. Натижада телерадиокомпания ва унга тегишил корхоналарнинг моддий-техник базаси яхшиланди, каналларни турлари ҳамда сони кўпайди.

Хусусий ва тижорий каналларни очилиши улар ўртасида рақобатни пайдо бўлишига олиб келди. Шунингдек, улар ўртасида телекузатувчилар (мухлислар) аудиториясининг эгаллаш борасида рақобат кураши бошланди. Бу эса техник жиҳатдан илғор давлатлар телекомпаниялари билан ҳамкорлик ўрнатиш учун хорижга чиқиш, меҳнат (ижодий), моддий ва ахборот ресурсларидан оқилона ва тўлақонли фойдаланиш, телевизор жараёнларини номинациялар ва эфирга узатиш сеткаси бўйича ташкил этиш кўрсаткичларини ўзаро ҳамкорлиги тизимини яратиш, телемаҳсулотни ҳаётий циклинини концептуал асосини шакллантириш телеаудиторияга оид маркетинг тадқиқотларини ўтказиш, молиявий-хўжалик фаолиятини асосий кўрсаткичларини прогнозлаштириш каби масалаларни ечиш заруриятини келтириб чиқарди.

Шунингдек, рақобат курашини кучайиши молиявий маблағлар кўпайтириш учун қўшимча йўналишларни аниқлаш мақсадида молиявий ҳолатни доимий (мунтазам) равишда таҳлил қилиб боришни тақозо қилади.

Хусусий телеканалларни молиявий таъминоти ва ривожланиши тижорат фаолияти натижасида олинadиган маблағлар ҳисобидан амалга оширилади. Бунда уларни тижорат

даромадларини ҳажми канални ва иш жумладан, дастур ва кўрсатувларини рейтингига боғлиқ бўлади. Чунки тижорат даромадини асосини реклама хизматларидан келиб тушадиган маблағлар ташкил этади.

Телеканалларни истиқболда ривожланиши кўп жиҳатдан молиявий маблағларни асосий ва айланма маблағларга самарали ҳамда мақсадли трансформация бўлишига боғлиқдир. Молиявий маблағларни аҳамияти ва шунга мос равишда молиявий ҳолати таҳлили натижасида олинadиган маълумотларни қиймати ҳозирги кунда катта аҳамият касб этмоқда.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шуни айтиш мумкинки, телевидения фаолиятини ўзига хос хусусияти молиявий ҳолатни жорий ва истиқболли таҳлилини ўтказиш бўйича аниқ услубий кўрсатмалар ишлаб чиқишни тақозо қилмоқда.

Молиявий ҳолат таҳлили телеканал ўз олдига қўйган мақсад ва вазифаларни бажариши учун амалга оширадиган ҳатти ҳаракатлар ва қабул қиладиган қарорларни олдиндан кўра билишга ҳамда асосли бўлишига имконият яратиши керак.

Молиявий ҳолат таҳлили фаолиятни асосий кўрсаткичларни режалаштириш ва прогнозлаштириш учун асос бўлиши керак. Шунингдек, самарали бажарилиши ва шаффоф бўлиши-

ни таъминлаши лозим. Телерадиокомпания учун прогнозлар тузиш ва режаларни тасдиқлаш бир вақтний ўзида истиқболда ривожланишини таъминлайдиган қарорни қабул қилиш демакдир.

Телерадиокомпанияни фаолият кўрсатиши ва истиқболда ривожланишига оид мақсадлар белгиланаётганда бизнингча, телекўрсатувларни узатишдан кўзланган асосий мақсаддан келиб чиқиш зарур. Мазкур мақсад юз бераётган воқеа-ҳодисаларни ҳаққоний акс эттириш, замонавий техникалар ёрдамида юқори сифатли оригинал сюжетли ижодий ишланмаларни яратишдан иборатдир. Телемахсулотни яратувчи ва телерадиокомпанияни асосини ташкил этувчи ижодий-ишлаб чиқариш бўлинмаларини фаолият кўрсатишдан кўзлаган мақсадларини ҳам унутмаслик лозим.

Телерадиокомпаниялар фаолияти иқтисодий самарадорлигини телемахсулот яратиш ва фойда олишни ҳаражатларга нисбати орқали ифодалаш мумкин. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, телерадиокомпания самарадорлигини умумлаштирувчи кўрсаткич бўлган фойдани барча сарфланган ҳаражатларга нисбати белгилаб беради.

Телекомпаниялар турли иқтисодий, ташкилий ижодий мақсадларга эга бўлиши мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Телекомпаниялар устуворлик даражасига кўра мақсад ва мақсадли кўрсатмаларни тавсифланиши

Мақсад ва мақсадли кўрсатмаларни устуворлилик даражаси	Мақсад ва мақсадли кўрсатмаларни мазмуни
Стратегик мақсадлар	Телекўрсатувларни эфирга узатиш миқдори ва фойда миқдорини ошириш ҳамда телебозордаги улушни кўпайтириш
Оралиқ мақсадлар	Кўрсатувлар узатиш ва тайёрлаш сифатини ошириш, телекўрсатувларни тайёрлаш муддати ва ҳаражатларини қисқартириш ҳамда умумий телекўрсатувлар ҳажмида юқори рейтингли кўрсатувлар улушини ошириш
Телекомпанияни узлуксиз фаолият кўрсатиши ва молиявий барқарорлигини таъминлайдиган мақсадли кўрсатмалар	Телекомпаниялар бошқарувини такомиллаштириш, барқарор молиявий ҳолатга эришиш, маблағлардан рационал фойдаланиш ва реклама фаолиятини кенгайтириш ҳамда янги дастурларни яратишни кўпайтириш.

Телерадиокомпанияларда молиявий ва материал ресурсларини дефицит бўлишига кўпинча телеқурилмаларини баҳосини доимо ошиб бориши, телерадио ишлаб чиқаришини илм ҳамда капитал сиғимини юқорилиги сабаб бўлади. Бозор муносабатларига ўтилиши телерадио ишлаб чиқаришни яқуний бир бирлик маҳсулотига тўғри келадиган норматив ҳаражатларни ҳисоб-китоб қилишни тақозо этади. Шунингдек, тижорат фаолиятдан олинadиган даромадларни максималлаштириш заруриятини мавжудлиги молиявий ҳолат таҳлилини самарадорлигини доимо ошириб боришни тақозо

қилади. Бу эса мазкур таҳлилда ҳорижда кенг қўлланилаётган таҳлил усул ва услубларини қўллаши талаб этади.

Мазкур тадқиқотда молиявий ҳолат таҳлили доирасида ўтказиладиган молиявий таҳлил мазмунини очиб беришга асосий эътибор қаратилди. Иқтисодий адабиётлар таҳлили ва амалиётни ўрганиш мазкур масалада хорижий ва маҳаллий олимлар ўртасида ягона қараш мавжуд эмаслигини кўрсатди.

Иқтисодчи олим В.В.Ковалев молиявий таҳлилни иккита асосий йўналиши бор деб ҳисоблайди. Унга кўра, биринчи йўналишда

молиявий таҳлилга кенг маънода қаралади ва ҳўжалик юритувчи субъектни молиявий бошқаруви билан боғлиқ аналитик ишларни барча бўлимларини ўзида қамраб олади. Иккинчи ёндашув молиявий таҳлил доираси бухгалтерия ҳисоботи билан чеклаб қўйилмоқда. Худди шундай ёндашувни проф. О.В. Ефимовани тадқиқотларида ҳам кўриш мумкин.

Проф. В.В. Ковалев ушбу масалада фикр билдириб, “Анъанага кўра молиявий таҳлил бухгалтерия ҳисоботи маълумотлари асосида корхонани молиявий ҳолатини баҳолаш ва прогнозлаштириш услуги демакдир. Шундай қилиб, мазкур ёндашувга кўра молиявий таҳлилни асосида молиявий менежментга ўхшаб молиявий ҳисобот таҳлили ётади”, - деб ёзган [1. 54 б.]. Ушбу ёндашув В.В.Ковалев томонидан молиявий таҳлилни кенг маънода қарашга оид илгари сурилган юқоридаги талабни торайишига олиб келмоқда.

Проф. Ж.Ришар молиявий таҳлилни ижобий тарафи сифатида фаолиятни самаралилиги, сотишни даромадлилиги ва киритилган сармояни рентабеллилиги таҳлилини келтириб ўтган. Сармояни инвестиция қилишнинг самаралилигини таҳлил қилиш молиявий ҳолатни баҳолаш учун принципиал аҳамиятга эга бўлсада молиявий таҳлилнинг йўналишларидан бири бўлиб ҳисобланади, холос [2].

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, кўпгина олимлар молиявий таҳлил билан молиявий ҳолат таҳлилига бир хил маъно берувчи атамалар сифатида қарашмоқда. Ушбу атамаларга таҳлил назарияси ва амалиётида синоним сифатида қараш ҳолати ҳам учраб турибди. Бизнингча, бу тўғри эмас. Шуни ҳам унутмаслик керакки, тадқиқотлардаги асосий тушунмовчилик, ноаниқликлар молиявий ҳолат таҳлили мақсади, чегалари ва асосий таркибини моҳиятини тушунишда бўлмоқда.

Иқтисодчи олимлар Э.А. Макарян ва Г.П. Герасименколарни фикрига кўра, молиявий ҳолат корхонани ўз қарз мажбуриятларини бажариш қобилиятини акс эттирувчи кўрсаткичлар жамланмасини ифода этади [3, 41 б.]. Ушбу ёндашув молиявий ҳолат ҳақидаги тушунчани торайтириб, тўлов қобилияти маъносини билдиришига олиб келади.

Тадқиқотчилар В.М.Родионова ва А.М. Федотовани фикрича, молиявий ҳолат тўлов қобилияти ва ликвидлиликни характерловчи молиявий барқарорлик билан белгиланади. [4, 8 б.]. Ушбу қараш ҳам молиявий ҳолат ҳақидаги тушунчани торайишига олиб келади ва барқарорликни таъминлайдиган омилларга асосий эътиборни қаратади.

Ушбу муаммони (турли ёндашувларни борлиги) мавжудлигини асосий сабаби молия-

вий таҳлил жараёни, уни йўналишлари ва таркибий қисмларини моҳиятига оид назарий жиҳатдан асосланган қарашларни шакллантирилмаганлигидир. Мисол учун, В.В. Ковалев молиявий таҳлилни молиявий маблағлар ва уларни оқимини ўрганиш билан боғлайди [1, 576.]. Молиявий оқимлар ҳақидаги маълумотлар бошқарув қарорлари қабул қилиш учун зарур бўладиган маълумотларни умумий оқимини таркибий қисми ҳисобланади. Шу боисдан В.В.Ковалевни ёндашуви бизнингча, молиявий таҳлилни ўрганиш соҳасини торайишига олиб келмоқда.

Иқтисодчи олимлар А.Д.Шеремет ва Р.С.Сайфулин [6, 195 б.] молиявий таҳлилни асосий мақсади сифатида корхонани молиявий ҳолати, фойда ва зарарлари, актив ва пасивлар таркибидаги ўзгаришлар, дебиторлар ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблардаги ўзгаришлар ҳақидаги ҳақиқий ҳолатни акс эттирувчи муҳим параметрларни аниқлашдан иборатдир, - деб ёзган. Бизнингча, мазкур олимларнинг молиявий таҳлилнинг кенг мазмунли, яъни корхонанинг молиявий ҳолатини ҳисоб-китобларини ҳолати, фаолиятини натижалари ҳамда активлар ва пасивларни нисбати билан белгилаш каби таърифини молиявий таҳлилни тўлақонли таърифи сифатида қабул қилиш мумкин. Энг муҳими мазкур олимларнинг молиявий ҳолатни жорий баҳолаш нуқтаи назаридан ва узоқ истиқболга мўлжаллаб ўрганиш лозимлиги тўғрисидаги фикрларига [6, 199 б.] қўшилиш мумкин.

Хорижлик иқтисодчи олим Э.Хелфертни фикрича, бошқарув қарорлари қабул қилиниши натижасида юз берадиган молиявий маблағлар ҳаракатини ўзаро ҳамкорликдаги тизимига молиявий таҳлил сифатида қараш мумкин [7, 15 б.]. Бизнингча, корхоналарда молиявий маблағларни ҳаракати нафақат бошқарув қарорлари билан боғлиқ бўлади, балки ташқи таъсирларни (корхоналар фаолиятига тегишли баъзи бир масалаларни давлат томонидан тартибга солиниши, солиққа тортиш тизими ва бошқалар) объектив шарт-шароитлари натижасида ҳам юз беради. Шу боисдан мазкур ёндашув бизнингча қўшимча изоҳ талаб этади.

Проф. П.А. Бернстайн [8] таърифига кўра, молиявий таҳлил корхона фаолияти натижалари ва жорий молиявий ҳолатни ўрганади. Асосий эътибор корхонани истиқболда фаолият кўрсатиш шароитини баҳолаш ва прогнозлаштиришни шакллантиришга қаратилади. Бизнингча, берилган ушбу таъриф молиявий таҳлилни мақсадли йўналишини тўлиқ очиқ беради.

Иқтисодий адабиётлардаги молиявий таҳлил ва унда молиявий ҳолат таҳлилини

ўрнига оид таърифлар бўйича ёндашувларни ўрганиш натижасида муаллифлик қараш шакллантирилди. Унга кўра молиявий таҳлил хўжалик юритувчи субъектларни жорий ва истиқболдаги молиявий ҳолатини баҳолаш методи ҳисобланади. Шунингдек, молиявий маълумотлар кўрсаткичларини ўзаро боғлиқлиги ва динамикасини ўрганиш натижасида:

- корхонани жорий ва истиқболдаги молиявий ҳолатини баҳолаш;

- корхоналарни молиявий таъминот нуқтаи назаридан эришиш мумкин бўлган ва мақсадга мувофиқ бўлган ўсиш суръатларини баҳолаш;

- келиб тушиши мумкин бўлган маблағларни манбаларини аниқлаш ҳамда уларни жалб қилиш имкониятларини мақсадга мувофиқлигини аниқлаш;

- корхонани молиявий ҳолатини прогнозлаштириш имкониятларини яратади.

Бизнингча, молиявий ҳолат таҳлили корхона молиявий таҳлилинини дастлабки босқичида ўтказилиб, молиявий муносабатлар ва молиявий маблағлар ҳаракатини ягона ишлаб чиқариш-сотиш жараёнларида илмий асосланган ҳолда ўрганишни ўз ичига олади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, молиявий ҳолат таҳлили қуйидаги вазифаларни ечишга имкон берувчи таҳлилнинг таркибий қисми ҳисобланади:

рентабеллик ва молиявий барқарорликни аниқлаш;

- молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш ҳолатини ўрганиш;

- хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий бозордаги ўрнини аниқлаш ва уни молиявий рақобатбардошлигини миқдорий жиҳатдан аниқлаш;

- режадаги молиявий тадбирлар, дастурлар, режалар ва молиявий кўрсаткичларнинг бажарилиши ҳолатини баҳолаш;

- молиявий маблағлар қайтимини кўпайтириш ва аниқланган камчиликларни бартараф этиш бўйича ишлаб чиқилган чора-тадбирларни баҳолаш.

Таҳлилнинг асосий йўналишлари бўлиб жорий тўлов қобилияти ва ликвидликни баҳолаш, активларга инвестиция қилинган маблағлар айланиши, пул оқимлари, капитал структураси, қўйилган капитал даромадлигини баҳолаш ҳисобланади.

Молиявий ҳолат таҳлили натижалари корхона раҳбарияти алоҳида эътибор қаратиши лозим бўлган мавжуд муаммолар ҳамда юзага келиши мумкин бўлган муаммоларни аниқлаш имконини беради ва бошқарув қарорларини тайёрлаш учун асос бўлиб ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам молиявий ҳолат таҳлили бир вақтнинг ўзида таҳлилнинг якунловчи қисми бўлиб ҳам ҳисобланади. Алоҳида қисмларга бўлиб ўрганилган фаолият соҳаларини умумлаштирилган ҳолда бошқарув қарорларини бажаришни мақсадга мувофиқлиги ва корхона молиявий стратегиясига мос келиши даражаси аниқланади. Шундан сўнг молиявий таҳлилнинг кейинги босқичига ўтилади.

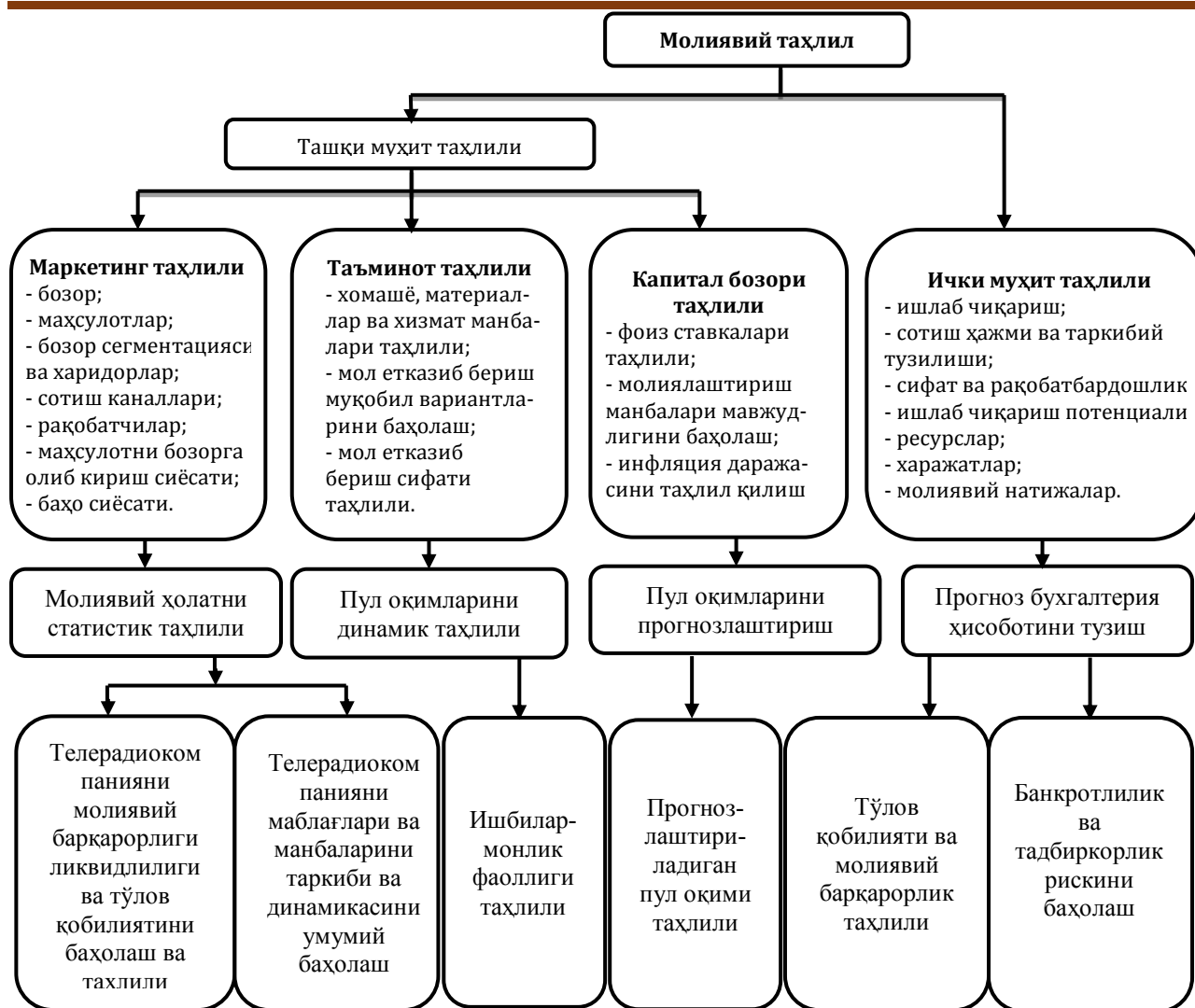
Молиявий таҳлилнинг баъзи бир методология масалаларини тадқиқ этиш ва улар ўртасидаги чегараларни аниқ белгилаш молиявий таҳлилнинг асосий блоклари ҳамда таркибий қисмларини идентификация қилиш билан боғлиқдир.

Иқтисодий адабиётларни ўрганиш проф. Р.С.Сайфулин ва А.Д.Шереметлар ўз тадқиқотларида[9] молиявий таҳлилнинг мазмунига тўхталиб, унга ўзаро боғлиқликдаги блоklar: молиявий натижалар таҳлили, корхона молиявий ҳолати таҳлили ва корхона молиявий-хўжалик фаолияти самарадорлиги таҳлилинини ажратган. Мазкур олимлар тақдим этган ушбу молиявий таҳлил классификацияси бизнингча тўлиқ эмас. Чунки унда корхонани молиявий ҳолати молиявий натижалари ва молиявий самарадорлиги сифатида аниқланмоқда. Бунда самарадорликнинг баҳолашни элементи сифатида молиявий натижалар таҳлили ўртага чиқмоқда. Шу боисдан, молиявий ҳолат таҳлили ўз ичига юқорида санаб ўтилган блоklarни ҳам олса мақсадга мувофиқ бўлади.

Ундан ташқари, проф. Р.С. Сайфулин ва А.Д. Шереметлар ёндашувида ўта муҳим бўлган блоklar: капитал таҳлили (уни таркиби ва алоҳида таркибий қисмлари таҳлили қўшилган ҳолда), таҳлилнинг барча йўналишларини бири-бирига боғловчи ва бирлаштирувчи молиявий ҳолатнинг комплекс баҳолаш каби блоklar қўшилмаган.

Проф. Л.А.Бернштейннинг тадқиқотларида [8] молиявий таҳлил қуйидаги босқичларга бўлинган: қисқа муддатдаги ликвидлик, пул маблағлари оқими, капитал структураси ва узоқ муддатли тўловга қобилиятлилик, инвестициядан келадиган фойда, активларнинг ишлатилиши, фаолият натижалари. Бизнингча, молиявий таҳлил методологияси учун муҳим масала ҳисобланган профессор Л.А.Бернштейн кўрсатган 6 та блокнинг ҳар бирини ўзига хос хусусиятлари бўлсада, улар ўзаро боғлиқ ҳисобланади.

Иқтисодий адабиётларнинг тадқиқ этиш корхона молиявий таҳлилинини молиявий ҳолат таҳлили тўлароқ экс эттириш 1-чизмада келтирилган тартибда бўлиши кераклигини кўрсатди.

1-чизма. Молия таҳлил тизимида молиявий ҳолат таҳлилини ўрни

Ушбу расмдаги ўзаро боғлиқликни ўрганиш молиявий таҳлилни умумий тизимида молиявий ҳолат таҳлилига алоҳида рол ажратилишини кўрсатди. У фаолият самарадорлигини ўраганиш ва баҳолашни шакллантиришни бошланғич ва якуний босқичи ҳисобланади. Шу боисдан, мавжуд молиявий ҳолатни ўрганиш, ундаги асосий ўзгаришларни аниқлаш ҳамда сармоя киритишни самарадорлигини тавсифлаш имконини беради.

Молиявий ҳолат таҳлили натижалари кўзланган мақсадларга эришиш учун маблағларни жойлаштириш ва жалб қилиш борасидаги бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Агар юз берган молиявий ҳолатни салбий оқибатларини бартраф этиш учун молиявий ҳолат таҳлили маълумотлари ёрдамида ўтказилган баҳолаш етарли бўлмаса, у ҳолда маркетинг, таъминот ва капитал бозорлари таҳлили натижаларидан фойдаланилади.

Корхона фаолияти молиявий таҳлили Россиялик олимлар (В.Ф.Палий, А.Д.Шеремет,

Р.С.Сайфулин, О.В.Ефимоваларни методикалари) томонидан ички ва ташқи таҳлилга бўлинган [9; 11; 12].

Бухгалтерия ҳисоботи маълумотлари асосида ўтказилган молиявий ҳолат таҳлили ташқи таҳлил характериға эға бўлади, яъни корхонадан ташқарида ўтказилади. Чунки бухгалтерия баланси ҳисоботни ташқи истемолчиларига тижорат сириға оид маълумотлардан фойдаланмасдан корхона молиявий ҳолатини етарли даражада объектив баҳолаш имкониятини беради. Молиявий ҳолатни ташқи таҳлили одатда хўжалик юритишни муҳим ҳисобот даврлари бўйича ўтказилган ретроспектив таҳлил ҳисобланади. Таҳлилни ушбу тури камчиликларға ҳам эға: аниқланган резервлар ўтган даврға тегишли бўлганлиги сабабли ишлаб чиқаришни самарадорлигини ўстиришни бутунлай йўқотилган имконияти ҳисобланади[13].

Молиявий ҳолат ташқи таҳлили телекомпаниялар учун нафақат потенциал ҳамкорларни баҳолаш нуқтаи назаридан балки бухгалтерия ҳисоботини ташқи истемолчилари нуқтаи

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТ

назарида ўзини баҳолаш учун ҳам маълум бир қизиқиш касб этади.

Бухгалтерия ҳисоби маълумотлари асосида ўтказилган деталлаштирилган таҳлил кўп-

роқ ички таҳлилни вазифаларини ечиш имконини беради ва уни асосий истеъмолчиси телерадиокомпания раҳбарияти ҳисобланади (2-жадвал).

2-жадвал

Ташқи ва ички таҳлил хусусиятлари

	Таҳлил турлари	
	Ташқи	Ички
Фойдаланувчилар	Солиқ идоралари, кредит ташкилотлари, аудиторлик фирмалари, таъсисчилар	Раҳбарият, молиявий менежерлар, бош бухгалтер, телерадиокомпания жамоаси
Мақсади	Телерадиокомпания молиявий-иқтисодий фаолиятини баҳолаш ва банкрот бўлиш эҳтимоли прогнозини тузиш	Ички резервлар, жорий ҳолат, эришилган кўрсаткичлар (сотиш ҳажми, таннарх ва ҳ.з.)ни баҳолаш, ривожланиш прогнозини тузиш
Ахборот базаси	Бухгалтерия ва статистика ҳисоботи	Бошқарув ва молиявий ҳисоб маълумотлари, журнал ордерлар, Бош китоб, бухгалтерия ва статистик ҳисоботлар ва ҳ.з.
Тақдим этиш характери	Ҳамма учун очик бўлган аналитик маълумотлар	Аналитик маълумотлар (шу жумладан, тижорат сирига кирувчи)
Таҳлил ўтказишни усул ва методлари	Анъанавий: таққослаш, гуруҳлаш, иқтисодий математик методлар	Молиявий таҳлилни анъанавий ва махсус методлари
Фойдаланиладиган кўрсаткичлар	- қиймат; - сифат ва миқдорий коэффициентлар; - ўсишни характерловчи кўрсаткичлар	аналитик ва статистик кўрсаткичлар тизими; - миқдорий; - сифат; - қиймат
Ўтказиш характери	- баҳолаш	- излаш (резервлар); - бошқарув (қарорлар)
Тармоқ	- кўриб чиқилмайди;	- инобатга олинади
Объектлар қамрови	- корхона миқёсида	- алоҳида ҳар бир ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмалари; - корхонани барча бўлинмалари
Таҳлилни муддати	ретроспектив ва истиқболли	тезкор

Телерадиокомпанияларда молиявий ҳолатни таҳлил қилиш иккита жабҳада ўтказилади. Биринчиси фаолиятнинг молиявий механизмини тушуниш методи сифатида, иккинчиси эса, молиявий ҳолатни барқарорлаштиришга олиб келувчи доимий бошқарув қарорларини қабул қилиш методи сифати ўтказилади.

Бир тарафдан бухгалтерия ҳисоботини қисқартирилган ва асосий ҳамда муҳим жиҳатларини умумлаштирилган шаклда молиявий баҳолаш телерадиокомпания раҳбарияти учун тўғри қарорлар қабул қилиш учун молиявий-

хўжалик фаолиятни йўналишларини тўғри кўрсатиб беради.

Иккинчи томондан, телерадиокомпания маъмуриятига, таъсисчиларга, мулк эгалари ва акционерларга ҳисобот даврини охирига молиявий натижалар, олинган даромад ва уни ишлатилиши тўғрисида тўлиқ ва кенгайтирилган маълумотлар керак. Бундай маълумотлар молиявий ҳолатни илмий асосланган комплекс таҳлилинини ўтказиш натижасидагина олиниши мумкин.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи. 2020 йил 25 январь, №19 (7521).
2. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
3. Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия: Перевод с французского/Под ред. Л.П.Белых. –М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 375 с.
4. Маркарян Э.А., Герасименко Г.П. Финансовый анализ. – М.: "ПРИОР", 1997. – 160 с.
5. Родионова В.М., Федотова М.А. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции. –М.: Перспектива, 1995. 98 с.
6. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
7. Шеремет А. Д., Сайфулин Р.С., Севрук Н.А. Паспорт в анализе хозяйственной деятельности предприятия. М.: Экономика, 1986. – 208 с.
7. Хелферт Э. Техника финансового анализа. –М.: ЮНИТИ, 1996. – 663 с.
8. Бернштейн Л.А. Анализ финансовой отчетности. Теория, практика, интерпретация. /Гл.редактор серии профессор Я.В. Соколов – М.: Финансы и статистика, 1996. – 624 с.
9. Шеремет А.Д. Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа – М.: ИНФРА – М, 1995. – 176 с.
11. Ефимова О.В. Как анализировать финансовое положение предприятия. – М.: Бизнес – школа "Интел-синтез", 1993. – 82 с.
12. Палий В.Ф. Новая бухгалтерская отчетность. –М.:Контролинг, 1991.
13. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 288 с.